فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره ۲۶، بهار ۱۳۹۹، صص ۲۶-۱۵
New Period, No 26, 2020, P 15-26
شماره شاپا (۲۴۷۶-۷۰۱۸)
ISSN (2476-7018)

آهن بودن وسیله ذبح نظری بر موضوع‌شناسی عنوان حدید

اکبر ساجدی[۱]. میرجعفر طباطبایی چهاربرج[۲]. میرمحسن عرفانی راد[۳]*

۱. عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت و دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز. ایران

Sajedia@tbzmed.ac.ir

۲. عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت و عضو هیات علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز. ایران

Tabatabaeim@tbzmed.ac.ir

۳. نویسنده مسئول و عضو هیات علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز. ایران

Mohsenerfanirad@gmail.com

چکیده

حلیت گوشت مصرفی انسان در شرع اسلام تابع ضوابط و قوانینی است که فقها عمدتا در کتاب‌های فقهی آن‌ها را تحت عنوان شرایط ذبح ذکر کرده‌اند. یکی از شرایطی که به اجماع فقها و روایات معصومان (ع) مستند است، آهن بودن وسیله ذبح است. البته ترجمه حدید به آهن خود موضوع دقیقی است که می‌تواند به عنوان موضوع‌شناسی حدید از آن یاد نمود. در این مقاله نویسندگان با مراجعه به کتب فقهی ابتدا خلاصه‌ای از سیر تاریخی اقول و نظرات فقها را درباره موضوعیت حدید در حلیت ذبیحه ذکر نموده، ادله اعتبار آن را مورد نقد و بررسی قرار داده و آخرسر با معرفی نوآوری فقیه فقید آیت الله هاشمی شاهرودی در این زمینه شرطیت آهن را در حلیت ذبیحه نفی نموده و قول به این که حدید به معنای تیز و برنده است را تقویت نموده‌اند.

واژه‌های کلیدی: شرایط ذبح، آلت ذبح، آهن، حدید، تیز و برنده، آیت الله هاشمی شاهرودی.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مقدمه

در فقه اسلامی برای حلیت ذبیحه شرایطی وضع شده است که می‌توان به مواردی نظیر مسلمان بودن ذابح، ذکر نام خدا هنگام ذبح، رو به قبله بودن ذبیحه و اعتبار حدید در آلت ذبح اشاره کرد. این موضوع امروزه تحت الشعاع بسیاری از تحولات صنعتی قرار گرفته است. پیشرفت علم و فن‌آوری در زمینه صنایع ذبح و کشتار حیوان و تبدیل رویکرد ذبح سنتی به صنعتی از یک سو و تولید انبوه انواع و اقسام گوناگون وسایل ذبح به ویژه نوع فلزی که در تیغه برش و یا چاقو به کار می‌رود از سویی دیگر، افق نوینی برای این گونه مباحث ترسیم می‌کند.

با بکارگیری دستگاه‌هایی برای ذبح، خصوصا در ذبح مرغ، چند مساله جدید مطرح می‌شود. اولا آیا در ذبح با دستگاه استناد ذبح به ذابح مسلمان محرز است؟ ثانیا بحث قبله چگونه تحقق خواهد یافت؟ ثالثا نام خدا را چه کسی و چه موقع بر ذبیحه جاری خواهد کرد؟ و رابعا تیغه دستگاه باید از چه نوع فلزی باشد؟

البته بحث از آلت ذبح اختصاصی به ذبح با دستگاه ندارد، چون در ذبح عادی نیز این سخن مطرح است، اما آن چه طرح این بحث را ضروری می‌نماید، بکارگیری وسایل غیر آهن در چاقوهای متداول است. امروزه به خاطر بسیاری از مسائل من جمله رعایت تمیزی و بهداشت، تولیدکنندگان و مصرف کنندگان بیشتر به چاقوهای استیل راغب هستند. با این وجود پرسش اساسی مقاله حاضر موضوع‌شناسی عنوان حدید خواهد بود.

در این مقاله نویسندگان سعی نموده‌اند اشتراط و موضوع‌شناسی حدید را از منظر فقها مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند.

پیشینه پژوهش

توجه به جنس وسیله ذبح و ارائه تحقیق مستقل درباره آن به عصور حاضر برمی‌گردد. غالب تحقیقات فقهی در این زمینه به صورت غیرمستقل و در ضمن کتاب‌های فقهی فقها مطرح شده که در بخش آتی ذکر خواهد شد. اما آن چه مستقلا به این موضوع نگاه کرده است، عمدتا چند تحقیق معدود است که به ذکر نام و اهم نتایج آن‌ها اشاره می‌شود:

الف. ذبح با دستگاه‌های پیشرفته و جدید

در این مقاله مطلب متنوعی درباره ذبح با دستگاه مطرح شده که می‌توان آن‌ها را نوآوری‌های فقهی آیت الله هاشمی شاهرودی قلمداد نمود. وی معنای خاصی از عنوان حدید ارائه نموده و ضمن نفی موضوعیت آهن در حلیت ذبیحه، آن را به معنای شیء تیز و برنده دانسته است. (هاشمی شاهرودی، ذبح با دستگاه‌های پیشرفته و جدید، ص۴۳ ـ ۱۱۰)

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ب. جنس وسیله ذبح

مقاله همچنان که از نامش پیداست به خصوص مسئله جنس وسیله ذبح پرداخته و آخرسر ضمن استفاده از نظریه آیت الله هاشمی شاهرودی، آن را ناتمام دانسته و نظریه دیگری را مطرح کرده است. حاصل تحقیق نویسنده مزبور چنین است: آهن بودن به اجماع فقها در حلیت ذبیحه موضوعیت دارد. آیت الله هاشمی شاهرودی بر خلاف این اجماع با توسل به قرائن و ادله‌ای موضوعیت آهن را زیر سوال برده و مطلق شیء تیز را مصداق حدید دانسته است. نویسنده مقاله نیز با ذکر قرائن و ادله‌ای عمدتا لغوی قید ادوات مخصوص به قطع را در کنار تیزی افزوده است. (رشیدی، جنس وسیله ذبح، ص۷۱ ـ ۸۹)

ج. تناسب میان حکم و موضوع با رویکردی به کارکرد ابزاری عرف

این مقاله هر چند در خصوص وسیله ذبح و جنس آن نیست، ولی به صورت استطرادی موضوعیت آهن در حلیت ذبیحه را با استفاده از عبارات اندیشمند معاصر محمد جواد مغنیه مورد نقد قرار داده است:

دربارهٔ ابزار ذبح در روایتی از معصوم (ع) آمده است؛ «لا ذکاهٔ الاّ بحدیدهٔ؛ حیوان، ذبح شرعی نمی‌شود، مگر با آهن» به واسطهٔ این روایت که کلمهٔ آهن در آن آمده است، فقهای ما ذبح شرعی حیوان را تنها با آلت بُرنده آهنین جایز شمرده اند و ذبح با وسایل و آلاتی که از جنس آهن نباشد، و لو بسیار تیز و برنده باشد، ذبح شرعی نمی دانند. لذا کشتن با وسایل تیزی که از جنس روی، مس، سرب و حتی شیشه یا هر جنس دیگر باشد، شرعی نخواهد بود حتی در مورد استیل نیز پاره‌ای از فقها زمانی به جواز آن حکم کرده‌اند که آن را از آهن دانسته اند. در اینجا نباید تنها به ظاهر سخنِ شارع اکتفا کرد و تنها به کلمهٔ حدید توجه کرد و مراد واقعی شارع را همان دانست. باید دقت کرد، شارع در چه عصری می‌زیسته است؟ ویژگی‌های اقتصادی، معیشتی و اجتماعی عصر او چه بوده است که بسان قرینه لفظیه و حالیه سخن او را تفسیر کنیم و آنگاه به مراد حقیقی او پی ببریم. شارع در عصری زندگی می‌کرده است که در آن عصر هیچ وسیلهٔ تیزی جز آهن، گاه سنگ یا شیشه پیدا نمی‌شده است، این وسایل پیش از آنکه حیوان را بکشد، او را خفه می‌کرده است؛ در چنین شرایطی شارع گفته است: تذکیه انجام نمی‌شود مگر با آهن، و لفظ آهن را شارع در حقیقت برای تعیین مصداق به کار برده است، و ما وقتی به آن عصر نگاه می‌کنیم در می‌یابیم که تنها وسایل تیز و برنده آن زمان، آهن بوده است. (مغنیه، فقه الامام الصادق، ج۴، ص۳۵۵) و (دهقان و همکاران، تناسب میان حکم و موضوع با رویکردی به کارکرد ابزاری عرف، ص۹۶ ـ ۹۷)

گذری بر دیدگاه فقها در موضوعیت حدید

در فقه شیعه اتفاق و اجماع وجود دارد که لازم است در زمان اختیار، از حدید برای ذبح استفاده نمود. ذکر تک تک اقوال علاوه بر این که فایده‌ای ندارد، موجب اطناب کلام خواهد بود، از این رو فقط به ذکر نام برخی از فقهایی که مساله را عنوان نموده‌اند بسنده می‌شود تا اجماعی بودن آن محرز گردد: فقهای مزبور

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

به ترتیب تاریخ وفات[1]عبارت‌اند از: شیخ طوسی (نهایه، ص۵۸۳)، قاضی بن براج (المهذب، ج۲، ص۴۳۹)، ابن ادریس (السرائر، ج۳، ص۱۰۷)، محقق حلی (مختصر النافع، ص۲۴۱)، فاضل آبی (کشف الرموز، ج۲، ص۳۵)، علامه حلی (شرایع، ج۴، ص۷۳۹)، همو (قواعد الاحکام، ج۳، ص۳۲۰)، همو (مختلف الشیعه، ج۸، ص۲۵۸)، همو (ارشاد الاذهان، ج۲، ص۱۰۷)، ابن العلامه (ایضاح الفوائد، ج۴، ص۱۳۴)، شهید اول (الدروس، ج۲، ص۴۱۱)، همو (اللمعه، ص۲۱۴)، ابن فهد حلی (المهذب البارع، ج۴، ص۱۶۳)، شهید ثانی (شرح اللمعه، ج۷، ص۲۱۲)، همو (مسالک الافهام، ج۱۱، ص۴۷۰)، مقدس اردبیلی (مجمع الفائده و البرهان، ج۱۱، ص۹۰)، فاضل هندی (کشف اللثام، ج۲، ص۲۵۸)، سید علی طباطبایی (ریاض المسائل، ج۲، ص۲۷۲)، محقق نراقی (مستند الشیعه، ج۱۵، ص۳۹۴) و سید خوانساری (جامع المدارک، ج۵، ص۱۱۳).

مروری بر ادله موضوعیت حدید

مرحوم شیخ حر عاملی در وسائل الشیعه بابی را با این عنوان باز کرده است: «باب انه لا یجوز التذکیهٔ بغیر الحدید من لیطهٔ او عود او حجر او قصبهٔ او نحوها فی حال الاختیار»، (وسائل الشیعه ج۲۴ ص۷). وی بعد از ذکر عنوان چند روایت را از کتب روایی نقل نموده که روایات مزبور ذکر می‌شود:

الف. روایت محمد بن مسلم

مُحَمَّدُ بْنُ یَعْقُوبَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَیْنَهٔ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ع عَنِ الذَّبِیحَهٔ بِاللِّیطَهِ وَ بِالْمَرْوَهِ فَقَالَ لَا ذَکَاهَ إِلَّا بِحَدِیدَهٍ. (حر عاملی، وسائل الشیعهٔ، ج۲۴، ص۷)

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر علیه السلام در مورد حیوانی که با پوسته نی یا نیزه و یا با سنگ ذبح شده، پرسش کردم، حضرت پاسخ داد: حیوان فقط با حدید پاک و حلال می‌شود.

ب. روایت حلبی

وَ عَنْهُ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ ذَبِیحَهِ الْعُودِ وَ الْحَجَرِ وَ الْقَصَبَهِ فَقَالَ: قَالَ عَلِیٌّ ع لَا یَصْلُحُ إِلَّا بِالْحَدِیدَهِ. (حر عاملی، وسائل الشیعهٔ، ج۲۴، ص۷)

---

۱. تاریخ وفات: شیخ طوسی (۴۶۰)، قاضی بن براج (۴۸۱)، ابن ادریس (۵۹۸)، محقق حلی (۶۷۶)، فاضل ابی (۶۹۰)، علامه حلی (۷۲۶)، ابن العلامه (۷۷۰)، شهید اول (۷۸۶)، ابن فهد حلی (۸۴۱)، شهید ثانی (۹۶۶)، مقدس اردبیلی (۹۹۳)، فاضل هندی (۱۱۳۷)، سید علی طباطبایی (۱۲۳۱)، محقق نراقی (۱۲۴۴)، سید خوانساری (۱۴۰۵) رضوان الله تعالی علیهم اجمعین.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

حلبی گوید: از امام صادق علیه السلام در مورد حیوانی که با شاخه بریده شده درخت و یا سنگ و یا با نی سرش بریده شده، پرسش کردم و حضرت فرمود: امام علی علیه السلام فرمودند: صلاحیت برای ذبح را غیر حدید دارا نیست.

ج. روایت ابوبکر خضرمی

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّهُ قَالَ: لَا يُؤْكَلُ مَا لَمْ يُذْبَحْ بِحَدِيدَةٍ. (حر عاملی، وسائل الشیعهٔ، ج۲۴، ص۸)

ابوبکر خضرمی از حضرت امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که حضرت فرمود: گوشت حیوانی که با غیر حدید ذبح شده، قابل خوردن نیست.

د. روایت سماعه بن مهران

وَ عَنْ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِد عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الذَّكَاةِ فَقَالَ لَا تُذَكِّ إِلَّا بِحَدِيدَةٍ نَهَى عَنْ ذَلِكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ. (حر عاملی، وسائل الشیعهٔ، ج۲۴، ص۸)

سماعه بن مهران گوید: از حضرت در مورد شرایط ذبح پرسیدم، پس چنین پاسخ داد: حیوان حلال نمی‌شود مگر با حدید؛ چرا که حضرت امیرالمومنین علیه السلام از آن نهی فرموده است.

البته در مقابل این روایات، روایات دیگری وجود دارد که در صورت اضطرار یا عدم دسترسی به حدید غیر حدید را تجویز نموده‌اند. اما در دسته اول روایات تصریح شده است که لازم است وسیله ذبح حتما حدید بوده باشد و در صورت اضطرار؛ مثلا در صورتی که اگر ذابح به دنبال حدید باشد، ذبیحه تلف خواهد شد غیر حدید تجویز شده است. البته بحث حاضر در صورت اختیار است که در آن اختلافی میان علما نیست؛ گر چه در صورت اضطرارا اختلافی وجود دارد که مقاله حاضر به آن متعرض نمی‌شود. (ر. ک: حر عاملی، وسائل الشیعهٔ، ج۲۴، ص۸)

برداشت فقها از عنوان حدید

تمامی فقهای پیشین که در این باب نظر داده‌اند از عنوان «الحدید» همان فلز معروف (آهن) را استفاده کرده‌اند و هیچ یک از ایشان بحث موضوعی نکرده که حدید و آهن چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟ یعنی حتی در مورد آهن که نظرشان منحصرا متوجه آن بوده است، کسی پرسشی مطرح نکرده که آهن چیست و در این مورد تحقیقی انجام نشده است. همچنین در مورد این که منظور از حدید چیست هم هیچ سوال و پرسشی توسط کسی مطرح نگردیده است؛ چرا که رایج‌ترین شیئی که بتوان عمل برش را در زمان‌های پیشین انجام داد همان چاقوی آهنی بوده است، و چون چیز دیگر کنار آهن مثل استیل و غیره مطرح نبوده لذا آهن بودن آلت ذبح به عنوان امر مسلمی انگاشته شده است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

آهن چیست؟

آهن فلز معروفی است که بشر سال‌های سال به آن دسترسی پیدا کرده است و در بسیاری از امورش از آن بهره می‌گرفته است، طوری که یکی از عصرهای زندگی بشر با نام عصر آهن نامیده شده است. با این حال امروزه از آن جا که صنعت پیشرفت عظیمی داشته است، آهن نیز دستخوش تغییرات و تحولاتی واقع شده است که نمونه آن استیل می‌باشد. به هر حال بریان دویترام[1] و جورج بتهل[2] در فرهنگ واژگان ضروری جهان علم می‌نویسند:

آهن عنصری فلزی و نقره‌ای رنگ می‌باشد که از نظر اقتصادی مهم است. (دویترام و بتهل، فرهنگ واژگان ضروری جهان علم، ص۱۱۲، ماده: **iron**).

آن چه جای تامل دارد این است که آیا زنگ زدن جزو ویژگی‌های آهن می‌باشد یا نه؟ این سوال را باید از عرف پرسید. یعنی اگر در آهن دستکاری کردیم که خصوصیت زنگ زدگی را از آن سلب نمودیم، آیا عرف باز به آن آهن می‌گوید؟ بر فرض هم عرف به آن آهن اطلاق کند، آیا اطلاق عرف مساله را حل می‌نماید؟ چرا که عرف زمانی حجت است که به زمان ائمه معصومین علیهم السلام متصل باشد، و یقینا در آن زمان‌ها چنین آهنی وجود نداشته که بتوان مساله را با عرف حل کرد. پس مساله عرف سالبه به انتفای موضوع است.

نتیجه آن که اگر در اطلاق آهن بر آهن‌های امروزی شک نمودیم باید اصالت احتیاط را جاری کنیم نه اصالت برائت را؛ چرا که اصل اعتبار آهن امر مسلمی است و اگر در آهن تغییراتی حاصل شد، قدر متقن جواز آهن‌های قبلی است و آهن‌های امروزی مشکوک است، به عرف هم در تشخیص موضوع نمی‌شود مراجعه کرد؛ چون گفتیم عرف در اموری می‌تواند مبین باشد که به زمان امامان علیهم السلام متصل باشد.

استیل چیست؟

استیل یا همان فولاد فلزی است که از ترکیب چند عنصر باهم به وجود آمده است. در فرهنگ واژگان ضروری جهان علم چنین آمده است:

آلیاژی که بخش عمده آن را آهن و مقدار کمی کربن و گاه عناصر دیگری مانند منگز، سیلیوم، کروم، مولیبدن و نیکل تشکیل می‌دهد. فولادی که بیش از ۱۱ درصد کروم داشته باشد، فولاد ضد زنگ. (دویترام و بتهل، فرهنگ واژگان ضروری جهان علم، ص۱۹۷، ماده: **Steel**).

با این توضیحات معلوم می‌شود که که استیل آهن خالص نیست، طوری که اگر کروم بکار رفته در آن کمتر از ۱۱ درصد باشد، استیل است، ولی حالت زنگ زدگی را هم دارد. ولی اگر کروم بکار رفته آن بیش از ۱۱ درصد باشد باز استیل است و ضد زنگ هم می‌باشد.

---

1. Brian Deutrom.
2. George Bethell.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

آیا این مسئله از مسائل مستحدثه می‌باشد؟

از آن جایی که امروزه آلیاژ آهن دستخوش تغییر و تحول قرار گرفته و فلزاتی با نام استیل درست شده است، سوالی مطرح می‌شود که آیا استیل آهن است یا نه؟

با توجه به این که در زمان‌های قبل، به ویژه زمان صادقین علیهما السلام چنین چیزی مطرح نبوده، یقینا مساله استیل از مسائل مستحدثه خواهد بود.

آن چه از روایات و کلام علمای پیشین استفاده می‌شود این است که در زمان گذشته اگر چه که انسان به سایر فلزات از قبیل مس، طلا، نقره دسترسی داشته، اما برای ساختن وسیله برنده و چاقو فقط و فقط از آهن استفاده می‌کرده است.

شاهد بر این مدعا روایتی است که راوی در مورد کسی از امام پرسش می‌کند که چاقو ندارد و از امام می‌پرسد آیا با غیر چاقو مثل نی می‌توان ذبح نمود؟ و امام علیه السلام هم در پاسخ می‌فرماید: اگر نزد او آهن نباشد اشکالی ندارد. روایت مزبور چنین است:

اَلْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ زَيْدٍ اَلشَّحَّامِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اَللَّهِ عَلَيْهِ اَلسَّلاَمُ عَنْ رَجُلٍ لَمْ يَكُنْ بِحَضْرَتِهِ سِكِّينٌ أَ فَيَذْبَحُ بِقَصَبَةٍ قَالَ فَقَالَ «اِذْبَحْ بِالْحَجَرِ وَ بِالْعَظْمِ وَ اَلْقَصَبَةِ وَ اَلْعُودِ إِذَا لَمْ تُصِبِ اَلْحَدِيدَ إِذَا قَطَعَ اَلْحُلْقُومَ وَ خَرَجَ اَلدَّمُ فَلاَ بَأْسَ. (شیخ طوسی، تهذیب الأحکام , ج۹ ص۵۱)

شاهد دیگر کلامی است از مرحوم مقدس اردبیلی است. وی در شمار ادله اعتبار حدید می‌فرماید:

... و العاده و العرف فان العرف لا یفهم من الذبح و النحر الا بالحدید مثل السکین و نحوه الذی جرت العاده بالذبح و النحر به، و هو ظاهر. (مجمع الفائده و البرهان، ج۱۱، ص۹۱)

از جمله ادله بحث یکی هم عرف و عادت می‌باشد؛ چرا که عرف از واژه ذبح و نحر معنایی جز بریدن با آهن و چاقو یا امثال آن به ذهنش خطور نمی‌کند.

اجماعی بودن اعتبار حدید

خاطر نشان کردیم که مساله اتفاقی است و حتی فقهایی که امروزه استیل را هم به عنوان آلت ذبح پذیرفته‌اند، از حیث حکمی با علمای سلف اختلاف ندارند و تنها در موضوع حدید به توسعه قائل هستند. پس اعتبار حدید در آلت ذبح میان متقدمین و متاخرین امر مسلمی است. امروزه این بحث باید به طور جدی‌تر در میان علما و فقها حل شود. از طرفی برخی از ایشان ذبح با استیل را جایز نمی‌دانند، و از طرفی دیگر در اکثر کشتارگاه‌ها که با دستگاه‌های پیشرفته و اتوماتیک عمل ذبح را انجام می‌شود، به هیچ وجه از آهن سنتی برای ذبح استفاده نمی‌گردد، از این رو برای طهارت و حلیت چنین ذبیحه‌هایی باید به قواعدی نظیر سوق المسلمین متوسل شد!

اما با این حال آیا می‌توان از روایاتی که حدید را در آلت ذبح معتبر دانسته بودند معنایی غیر از آهن را برداشت نمود؟ اگر معنایی غیر از آهن مثلا شیء تیز و برنده را از حدید برداشت کردیم، به تمامی

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مشکلات مطرح شده جوابی مناسب خواهیم داشت. و مشکل ذبح با استیل را حل خواهیم نمود. ولی آیا در بین علما چنین قولی مطرح شده است؟

نوآوری آیت الله هاشمی شاهرودی

آیت الله هاشمی شاهرودی درباره ذبح با دستگاه عموما و به ویژه موضوع‌شناسی عنوان حدید تحقیقی انجام داده و نتایج جالب توجهی استخراج نموده است. وی نظریه خود را اولین بار در مقاله‌ای از شماره‌های آغازین مجله فقه اهل بیت علیهم السلام منتشر نمود. این فقیه فقید برداشتی کاملا نو از همان روایات پیشین ارائه کرده است. (هاشمی شاهرودی، ذبح با دستگاه‌های پیشرفته و جدید، ص۴۳ ـ ۱۱۰)

وی مدعی است که منظور از واژه حدید در روایات آهن و فلز خاصی نیست؛ بلکه مراد چیز برنده و حدّت‌داری است که بتوان عمل ذبح را به راحتی انجام داد، به طوری که سربریدن حیوان بدون کمترین آزار از طرف کندی آلت انجام شود. مهمترین دلیل این برداشت قرینه تقابل است. یعنی در روایات آنچه در مقابل حدید به عنوان آلت ممنوعه واقع شده اشیایی از قبیل مس، طلا و نقره نیست، بلکه اشیایی چون سنگ و چوب و نی به عنوان مقابل حدید معرفی شده‌اند. پس اگر منظور از حدید آهن بود، لازم بود که اشیاء مناسب با آهن منع شود نه اشیایی که برندگی آن‌ها مثل حدید و شیء تیز نیست؛ چرا که با تفسیر و تحلیل قبلی اگر چاقوی مثلا مسی حتی بسیار تیز و برنده در دسترس باشد، باز نمی‌سزد که با آن سر برید، اما اگر آهنی و لو کند پیدا شود، لازم است که با آن آهن سر حیوان ذبح شود!!

پس نه تنها با استیلی که حالت زنگ زدن را داراست، حتی با استیل که کروم آن ها بیش از ۱۱ درصد است هم می‌شود عمل ذبح را انجام داد، البته به شرطی که حالت تیزی مناسب با بریدن سرحیوان را داشته باشد. به عبارت دیگر واژه حدید در روایات به عنوان وصف به کار رفته است نه ذات.

وی ادله موضوعیت آهن را ناتوان از اثبات آن معرفی می‌کند. و می‌فرماید:

این روایات در اثبات اعتبار آهن بودن آلت ذبح، ناتوانند؛ زیرا اوّلًا، آنچه در روایات آمده عنوان «حدید» است و حدید به معنای فلز سختی است که غالباً از جنس آهن است و برای بریدن، تیز و برنده گردیده است. بنابراین مقصود از «حدید» چاقو، کارد، شمشیر و هر چیز تیزی است که برای ذبح و بریدن آماده شده‌اند، نه جنس آهن، در برابر سایر فلزات مثل مس و روی و ... . پس سخن امام (ع) که می‌فرماید: «ذبح جز با حدید صحیح نیست» بدین معناست که ذبح جز با کارد، چاقو و هر وسیله‌ای که برای این کار مهیا شده، درست نیست. در مقابل، نی، چوب، سنگ و ... قرار دارد که اینها برای این کار آماده نشده‌اند و در جامعه از آنها استفاده نمی‌شود، در نتیجه نباید از این گون وسایل برای ذبح استفاده نمود.

مقصود این نیست که ابزار ذبح، تنها باید از جنس آهن باشد. از این روی اگر با عصای آهنی یا ابزار آهنی دیگر که وسیله برش و برندگی نباشد، حیوان ذبح گردد، حلال نیست، در صورتی که عنوان حدید بر عصای آهنی صدق می‌کند. گواه این مطلب، مقابله‌ای است که در برخی از روایات صورت پذیرفته. در

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

این روایات، در مقابل «حدید» سنگ، چوب، نی و... آمده است، در حالی که اگر نظر به ویژگی جنس بود، باید در برابر «حدید» مس، روی، طلا و مانند آنها قرار داده می‌شد، که چنین چیزی نه در متن روایات آمده و نه در پرسش روایات. (هاشمی شاهرودی، ذبح با دستگاه‌های پیشرفته و جدید، ص۸۶)

مویداتی به برداشت مزبور

در مورد استفاده کردن از آلت تیز و برنده روایتی از پیامبر اکرم الله علیه و آله نقل شده که در آن روایت حضرت مطلب را با فعل «فَلْیُحَدّ» که مشتق از حدید است بیان نموده‌اند و علمایی که آن روایات را را مطرح نموده‌اند حکم استحبابی شیء تیز را از آن روایات برداشت کرده‌اند. روایت چنین است:

و روینا عن جعفر بن محمد عن آبائه ان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم قال: من ذبح ذبیحهٔ فلیحد شفرته و لیرح ذبیحته. (دعائم الاسلام، ج۲، ص۱۷۴)

صاحب دعائم الاسلام از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند آن حضرت از پدران بزرگوار خود آن‌ها هم از رسول الله نقل می‌کنند حضرت فرمود: هرکسی حیوانی را ذبح می‌کند، بر او لازم است چاقویش را تیز کند و حیوان را به اذیت نیاندازد.

مرحوم فاضل هندی صاحب کتاب کشف اللثام این روایت را عنوان فرموده و آن را به معنای استحبابی حمل کرده است:

و یستحب ان یکون السکینهٔ حادهٔ فعن النبی صلی الله علیه و آله: من ذبح فلیحد شفرته ... . (کشف اللثام، ج۲، ص۲۵۸)

این مطلب جای انکار ندارد که حدید در لغت به معنی فلز معروف به کار رفته است، ولی نمی‌توان آن را معنای منحصر حدید تلقی نمود؛ چراکه معنای شیء تیز نیز جزو معانی حدید ذکر شده است. مثلاً فیروزآبادی در قاموس المحیط چنین آورده است:

حد السکین و احدها و حددها: مسحها بحجر مبرد، فحدت تحد حده و احتدت فهی حدید. (قاموس المحیط، ج۱، ص۲۸۶)

نتیجه‌گیری

فقها بر اساس ادله‌ای که عمدتا روایات است، حدید بودن را جزو شرایط حلیت ذبیحه معرفی نموده‌اند. از آن جایی که در عصور پیشین حدید بر عنوان عرفی آهن اطلاق می شده، کسی درباره این عنوان بحث موضوعی ارائه نکرده است. اما با گذشت زمان و تغییراتی که در سبک زندگی و وسایل آن ایجاد شده، تبعا برخی مطالب نوپیدایی پرسشی اساسی فراروی فقه قرار داده است. از بین فقهای معاصر فقیه فقید آیت الله هاشمی شاهرودی ضمن نفی موضوعیت آهن در حلیت ذبیحه، حدید را به معنای شیء تیز و برنده دانسته و قرینه تقابل را به عنوان مهمترین دلیل این نفی قلمداد نموده است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

به نظر می‌رسد این برداشت می‌تواند بسیاری از شبهات پیرامون فقه و مسائل نوپیدای آن را پاسخ دهد و پویایی فقه به ویژه فقه شیعه را به خوبی نشان دهد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

فهرست منابع و مآخذ

ـ ابن ادریس، *السرائر*: جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۰ هجری قمری.

ـ ابن فهد حلی، *المهذب البارع*: جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۷ هجری قمری.

ـ بریام دویترام و جورج بتهل، *فرهنگ واژگان ضروری جهان علم*: برگردان: اسماعیل حدادیان مقدم و احسان ابذری طرقبه، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۱ هجری شمسی.

ـ حر عاملی، *وسائل الشیعه*؛ موسسه آل بیت، قم، ۱۴۰۹ هجری قمری.

ـ دهقان سیمکانی، مهدی، علیشاهی قلعه جوقی، ابوالفضل و بهمن پوری، عبدالله، *تناسب میان حکم و موضوع با رویکردی به کارکرد ابزاری عرف*، مجله جستارهای فقهی و اصولی، شماره ۷، تابستان ۱۳۹۶، صص ۸۱ ـ ۱۰۷.

ـ رشیدی، سید حسین، *جنس وسیله ذبح*، مجله جستارهای فقهی و اصولی، شماره ۱۰، بهار ۱۳۹۷، صص ۷۱ ـ ۸۹.

ـ سید خوانساری، *جامع المدارک*: مکتبه الصدوق، تهران ۱۳۵۵ هجری شمسی.

ـ شهید اول، *الدروس الشرعیه*: موسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۲ هجری قمری.

ـ ـــــــ، *اللمعه الدمشقیه*: دار الفکر، قم، ۱۴۱۱ هجری قمری.

ـ شهید ثانی، *الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه*: انتشارات داوری، قم، ۱۴۱۰ هجری قمری.

ـ ـــــــ، *مسالک الافهام*: موسسه المعارف الاسلامیه، قم، ۱۴۱۳ هجری قمری.

ـ شیخ طوسی، *النهایه فی مجرد الفقه و الفتوی*: دار الاندلس، بیروت، بی‌تا.

ـ ـــــــ، *تهذیب الاحکام*: دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ هجری شمسی.

ـ طباطبایی، سید علی، *ریاض المسائل*: طبع حجریه، موسسه آل بیت، قم، ۱۴۰۴ هجری قمری.

ـ علامه حلی، *ارشاد الاذهان الی احکام ایمان*: جامعه المدرسین، قم، ۱۴۱۰ هجری قمری.

ـ ـــــــ، *شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*: انتشارات استقلال، تهران، ۱۴۰۹ هجری قمری.

ـ ـــــــ، *قواعد الاحکام*: موسسه النشر الاسلامیه، قم، ۱۴۱۳ هجری قمری.

ـ ـــــــ، *مختلف الشیعه*: موسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۴۱۲ هجری قمری.

ـ فاضل آبی، *کشف الرموز*: جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۸ هجری قمری.

ـ فاضل هندی، *کشف اللثام*: مکتبه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۵ هجری قمری.

ـ فخرالمحققین ابن العلامه، *ایضاح الفوائد*: طبع بامر آیت الله سید محمود شاهرودی، قم، ۱۳۷۸ هجری قمری.

ـ فیروزآبادی، *قاموس المحیط*: ۴ جلدی، بی‌نا، بی‌جا، بی‌تا.

ـ قاضی بن براج، *المهذب*: جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۶ هجری قمری.

ـ محقق حلی، *المختصر النافع فی فقه الامامیه*: موسسه البعثه، تهران، ۱۴۱۰ هجری قمری.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ـ محقق نراقی، *مستند الشیعه*: موسسه آل بیت، قم، ۱۴۱۵ هجری قمری.

ـ مغنیه، محمد جواد، *فقه الامام الصادق*، قم، انصاریان، ۱۴۲۱.

ـ مقدس اردبیلی، *مجمع الفائده و البرهان*: جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۳ هجری قمری.

ـ هاشمی شاهرودی، سید محمود، *ذبح با دستگاه‌های پیشرفته و جدید*، فقه اهل بیت، شماره ۱، بهار ۱۳۷۴، صص۴۳ ـ ۱۱۰.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]